

Zábavný katastrofický film o živelní pohromě

Víte, jaký je rozdíl mezi *katastrofickým* a *katastrofálním* filmem? Zda příručka, která je *komplexní*, je zároveň i *kompletní*? Řekli byste, že pohromy bývají spíš *živelní*, nebo *živelné*? A myslíte, že *zábavní* pořad musí být vždy *zábavný*? Až na dvojici *komplexní – kompletní* (u které je rozdíl ve změně hlásek *x – t* v základu slova) se všechny tyto dvojice přídavných jmen liší pouze svým zakončením a základ slova zůstává stejný. A právě odlišné zakončení způsobuje, že se tato přídavná jména od sebe významově liší. V některých případech je významový rozdíl jen nepatrný, ale u většiny z nich je dost podstatný a odlišnou příponou lze změnit celý smysl textu. Nemůžeme bohužel poskytnout žádný univerzální a přesný návod, jak u takových dvojic rozlišit význam, a v případě pochybností je proto vždycky nejjistější podívat se do slovníku. Existují však určitá obecná pravidla pro tvoření přídavných jmen a ta nám mohou v některých z uvedených případů pomoci.

Máme-li vedle sebe přídavná jména, která se liší pouze tím, že jedno z nich má příponu *-ní* a druhé příponu *-ný* (*živelní – živelný, zábavní – zábavný, srdeční – srdečný, škodní – škodný* apod.), pak je můžeme rozlišit pomocí slovo-tvorných pravidel a možných významů obou přípon. Přípona *-ní* zde vyjadřuje obecný vztah k tzv. základovému neživotnému podstatnému jménu, tedy jménu, ke kterému byla přidána, a nemá hodnotící charakter. Takto vzniklým přídavným jménům se říká *relační* neboli *vztahová*. Naproti tomu příponou *-ný* se obvykle odvozují tzv. *kvalitativní* neboli *jakostní* pří-

Odpovědň

Proč je správně *tenký – tenčí*, ale *krátký – kratší*; proč není také *krátký – kratčí*? Druhý stupeň (neboli komparativ) přídavných jmen se nejčastěji tvoří příponou *-ejší/-ější*: *hodný – hodnější, příjemný – příjemnější, vážný – vážnější, žádaný – žádanější, smělý – smělejší, krutý – krutější, nový – novější, moderní – modernější, logický – logičtější, zlobivý – zlobivější* apod.

avná jména, která vyjadřují hodnocení kvality a intenzitu vlastnosti, kterou přídavné jméno pojmenovává. Znamená to tedy, že *zábavní* pořad je takový, který se týká zábavy, je určen k poskytování zábavy. Ale neznamená to, že skutečně zábavu poskytne, tedy že to bude opravdu pořad *zábavný*, vtipný, veselý. Naproti tomu pořad, který je míněn vážně a seriózně, může nakonec (k překvapení svých tvůrců či účinkujících) vzbuzovat smích, a stát se tedy pořadem *zábavným*. Tento rozdíl můžeme uplatnit ve spojení s jakýmikoli jinými neživotnými podstatnými jmény: *zábavní/zábavný park, středisko, večer, pyrotechnika* apod. U lidí to však neplatí. Zatímco o člověku můžeme říci, že je *zábavný společník*, a myslíme tím, že je vtipný, okouzlující a veselý, nemůžeme o něm rozhodně říci, že je *společník zábavní*, tedy určený k poskytování zábavy.

Stejně budeme postupovat při rozlišování jiných přídavných jmen zakončených na *-ní/-ný*. Mluvíme-li o katastrofách, ale např. i o pojištění, používáme přídavné jméno *živelní* (= vzniklé působením přírodních živlů nebo týkající se jich) – *živelní katastrofa, pohroma, pojištění*. Chceme-li o něčem říci, že je to neovladatelné, nezkrotné, prudké či neorganizované a spontánní, použijeme přídavné jméno *živelný*: *živelný potlesk, vývoj, živelné hnutí, živelná stávka*. Stejně jako v předchozím případě mluvíme-li o lidech, můžeme se o někom vyjádřit, že je *živelný*, ale stěží bychom ho nazvali *živelním*.

Srdeční (tedy týkající se srdce, mající vztah k srdci) může být *onemocnění, kolaps, sval, operace, činnost*, ale třeba i *záležitost* (= citová, milostná). *Srdečným*, tedy přátelským a upřímným, bychom mohli nazvat *člověka, pozdrav, smích* či *přátelství*. Jde stále o srdce, ale spíše v přeneseném slova smyslu – o srdce coby centrum a zdroj citu. Vždyť když chceme vyjádřit, že něco myslíme upřímně a přátelsky, říkáme, že nám to jde *od srdce*.

A stejným způsobem můžeme rozlišit i další přídavná jména zakončená na *-ní/-ný*: *trestní (právo) – trestný (čin); sluneční (paprsek) – slunečný (den), škodní (událost) – škodná (zvěř), samosprávní (úředník) – samosprávné (území)*.

Rozšířená je i přípona *-ší*: *slabý – slabší, hrubý – hrubší, tvrdý – tvrdší, starý – starší, tuhý – tužší*; ta se uplatňuje i při stupňování přídavných jmen zakončených na *-ký*: *hladký – hladší, krátký – kratší, sladký – sladší, řídký – řidší, prudký – prudší, těžký – těžší, široký – širší, vysoký – vyšší*. Některá dvojslabičná přídavná jména na *-ký* mají ve druhém stupni zakončení *-čí* (před *-í* se *k* měkčí v *č*): *hebký – hebčí, hezký – hezcí, kluzký – kluzčí, křehký – křehčí, lehký – lehčí, měkký – měkčí, mělký – mělčí, tenký – tenčí, trpký – trpčí*. Proč tomu tak je právě u uvedených slov, však mluvnické (*Mluvnice*

U dalších dvojic, které jsme na začátku vyjmenovali, takto jasné rozlišovací pravidlo použít nelze. A tady nám pomůže slovník. U dvojice *komplexní* a *kompletní* je významový rozdíl malý a v některých bodech se slovníkové definice překrývají, přesto tato slova nemůžeme libovolně zaměňovat. Podle *Nového akademického slovníku cizích slov* (NASCS) přídavné jméno *kompletní* znamená „úplný, celý“ a je odvozeno od podstatného jména *komplet* (= „soubor, souhrn částí nějakého celku“). Např. *Třída je kompletní. Tým nastoupil k zápasu v kompletní sestavě. Svazek obsahuje kompletní letošní ročník časopisu.* Podle téhož slovníku přídavné jméno *komplexní* znamená „souhrnný, souborný, všestranný“. Výraz se užívá jako součást termínů např. v matematice (*komplexní číslo*), chemii (*komplexní sloučenina*), v jazykovědě (*komplexní větný člen*) a také obecně pro vyjádření souhrnnosti: *komplexní hodnocení, komplexní služby.* Chceme-li tedy odpovědět na otázku položenou na začátku, zda *příručka komplexní* je zároveň i *kompletní*, musíme říci, že většinou obě charakteristiky opravdu platí zároveň, ale méně často i jedna bez druhé. *Příručka komplexní* znamená, že obsahuje informace ze všech oblastí tématu, o kterém pojednává. Nazveme-li ji *kompletní*, znamená to, že je úplná, celá a nechybí žádná její část.

Pokud jste se někdy vypravili do kina na katastrofický film a odcházeli domů s pocitem, že film byl nejen *katastrofický*, ale především *katastrofální*, pak jste velmi dobře vystihli významový rozdíl mezi oběma přídavnými jmény. Obě slova jsou odvozena od podstatného jména *katastrofa*. Ve svém základním významu jsou podle *Slovníku spisovného jazyka českého* synonymní, protože jsou obě charakterizována jako „přídavné jméno ke *katastrofa*; mající ráz katastrofy, ke katastrofě směřující, katastrofou končící; tragický, nešťastný (k. událost, k. následky, k. porážka, k. vývoj)“. Podle toho, jak se obě slova užívají v praxi, však rozdíl mezi nimi není pouze formální, ale i významový. Vycházíme-li ze slovtvorného hlediska, pak základní odlišnost je v tom, že slovo *katastrofický* se užívá jako obecně vztahové, bez hodnotícího odstínu (volně definováno – mající vztah, související s katastrofou). Avšak varianta *katastrofální* se mnohem častěji užívá jako přídavné jméno hodnotící ve významu *tragický, nešťastný, špatný.*

češtiny 1, Příruční mluvnice češtiny, Česká mluvnice) nevysvětlují, je to záležitost historického vývoje češtiny. Je proto nutné si pamatovat, že máme *kratší, těžší, bližší, nižší, užší*, ale *tenčí, lehčí, měkčí, mělčí*. Nemáme-li jistotu, jak slovo psát, můžeme si jeho podobu ověřit v *Pravidlech*.

Jsou korektní tvary *hebcější, trpčejší, mělčejší* a *snadnější*?

Pro mnohé uživatele to možná bude překvapivé, ale jsou. Některá přídavná jména tvoří

Mluvíme-li tedy o *katastrofickém filmu*, označujeme tím žánr filmu, který pojednává o (nejčastěji živelní) katastrofě. Pokud po jeho zhlédnutí nabudeme dojem, že šlo o *film katastrofální*, znamená to, že je film velmi špatný. *Katastrofický film* tedy může i nemusí být zároveň i *katastrofální*. Tento významový rozdíl můžeme ilustrovat i na dalších spojeních: *katastrofická teorie, vidění světa, vývoj, příběh x katastrofální sucho, porážka, chyba, následky.* V některých kontextech se mohou významy obou slov překrývat, ale uvedený základní rozdíl stále zůstává.

Podle uvedených příkladů by se mohlo zdát, že odlišná přípona přídavného jména znamená zároveň více či méně odlišný význam. U mnoha slov to však neplatí. Někdy je rozdíl jen formální a pro význam slova není použita přípona určující: *molekulový – molekulární, měrný – měrový, tarifní – tarifový.* Varianty s odlišnými příponami se mohou lišit frekvencí (některá z nich je v praxi častější: např. *tarifní* oproti *tarifový*) nebo se tradičně užívají v určitých ustálených spojeních: máme např. *Ústav molekulární genetiky AV ČR.* Je to oficiální název instituce a *molekulární genetiky* se chápe jako ustálené, tradiční spojení. Přesto čistě z hlediska jazykového, slovtvorného bychom mohli použít i variantu *molekulový.*

Mluvíme-li o významech přídavných jmen, nesmíme zapomenout na často užívaný a téměř stejně kritizovaný výraz *neoptimálnější*. Ti, kdo ho užívají, jím chtějí vyjádřit, že je něco nejlepší, nevhodnější. Jeho kritici zase argumentují tím, že pokud *optimální* je samo o sobě nejlepší, pak nic optimálnějšího či neoptimálnějšího existovat nemůže. Důkazem toho, že si lidé při užívání přídavného jména *neoptimálnější* nejsou často jisti, je i fakt, že výklad k tomuto slovu nalezneme na internetových stránkách jazykové poradny ÚJČ v rubrice častých dotazů. Podíváme-li se na slovníkovou definici přídavného jména *optimální*, kterou uvádí NASCS, zjistíme, že slovník toto přídavné jméno skutečně definuje jako „nejlepší, nevhodnější, nejvýhodnější, nejpříhodnější“. V takovém pojetí by pak bylo stupňování skutečně nelogické a tvary druhého a třetího stupně (*optimálnější* a *neoptimálnější*) by byly neopodstatněné. Pokud

druhý stupeň dvojím způsobem, vedle zakončení *-ší, -čí* se uplatňuje i přípona *-ejší/-ější*. Dvě možnosti, jak vyjádřit druhý (popř. třetí) stupeň, máme u přídavných jmen *hebký – hebcí i hebcější; trpký – trpčí i trpčejší; mělký – mělčí i mělčejší; snadný – snazší i snadnější; hustý – hustší i hustější; pustý – pustší i pustější; hrubý – hrubší i hrubější; křehký – křehčí i křehčejší; křepký – křepčí i křepčejší; krotký – krotší i krotčejší; vlhký – vlhčí i vlhčejší; čistý – čistší i čistější.* Máme také *zadnější* i *zazší* (třetí stupeň *nejzazší*). Opět připomínám, že náležité podoby, pochopitelně včetně variant, najdeme v *Pravidlech*.

se však podíváme hlouběji do latinského původu slova *optimální*, zjistíme, že řešení není tak jednoznačné. Na zmíněných internetových stránkách se totiž můžeme dočíst, že přídavné jméno *optimalis*, ze kterého česká podoba *optimální* vznikla, není odvozeno přímo od *optimus*, tedy *nejlepší*, ale je to vztahové přídavné jméno odvozené od podstatného jména *optimum* ve významu nejlepší stav, ideál. Proto bychom mohli výraz *neoptimálnější* chápat jako pojmenování něčeho, co se tomuto ideálu, *optimu*, nejvíce blíží a nehodnotit jej už jako přídavné jméno vztahové, ale v posunutém významu jako jakostní, které hodnotí kvalitu a intenzitu určité vlastnosti. A ta teoreticky může být vedle základního tvaru i vyšší (*optimálnější*) a nejvyšší (*neoptimálnější*). Přestože z tohoto výkladu plyne, že nelze stupňování tohoto přídavného jména zcela odmítat, v souladu se slovníkem je za základní variantu stále považována nestupňovaná podoba a té bychom měli ve spisovných textech dát přednost.

I při zacházení s dalšími podobnými slovy, která mají už v základním významu rys něčeho nejlepšího, ideálního, vrcholného, je třeba být opatrný. Obzvláště pokud je stupňujeme. Netýká se to jen jmen cizích, u kterých může být často zastřen význam slova v původním jazyce (*ideální, optimální*), ale i slov původem českých: *špičkový, hlavní, výběrový, vrcholný* apod. Můžeme se občas dočíst o tom, že známé modelky *předvádějí róby a prádlo od těch nejšpičkovějších módních návrhářů, že co se týče počasí, považuje se za nejideálnější 17 až 18 stupňů a maličko zataženo; že na začátku práce jsou dány jenom nejhlavnější značky motivu; že správně umístěná nejvýběrovější nabídka zabezpečí prudký nárůst nákupní nálady a že Českobudějovický pohár sice není výkonnostně nejvrcholnější závod, ale je tam největší účast*. Tyto superlativy vzbuzují dojem, jako by výrazy jako *špičkový, hlavní, ideální* atd. nebyly podle mínění autorů dostatečně silné, aby jimi vyjádřili kvality podstatného jména, ke kterému se vztahují, a proto v některých případech působí nelogicky a trochu křečovitě. Jako by *špičkoví* návrháři nebyli dostatečně dobří ve srovnání s těmi *nejšpičkovějšími*, jako by existovalo i počasí *ideálnější* než *ideální* a *nejhlavnější* značky byly ještě důležitější než ty *hlavní*. I tady se s přídavnými jmény původem vztahovými zachází jako se jmény

Jak se stupňuje slovo *žádoucí*, je to *víc žádoucí, nejvíce žádoucí, nebo žádoucejší, nejžádoucejší*?

Nežádoucejší určitě ne. U vztahových přídavných jmen je vhodné volit opisné stupňování, to znamená *více a nejvíce žádoucí*. Druhý stupeň může být i *žádoucnejší*; přídavné jméno *žádoucí* mělo totiž dříve i variantu *žádoucny, -n-* dnes zůstalo zachováno pouze ve 2. (a 3.) stupni. Můžeme tedy říkat jak *muž se smyslem pro rodinu je v tu chvíli více žádoucí než dříve obdivovaný superman*, tak *nejžádoucnejším svobodným mláďencem současnosti je dědic španělského trůnu*.

jakostními a stupňují se. Při jejich užívání bychom si ale měli dobře rozmyslet, zda je to opravdu nutné a pro text potřebné. Stupňování těchto přídavných jmen nelze jednoznačně odmítnout, či naopak podpořit, vždy je třeba uvážit kontext: záleží nejen na slovníkové definici přídavného jména a funkci přípony či předpony, ale i na konkrétním spojení s podstatným jménem, na typu a stylu textu apod. Zatímco někde může být druhý či třetí stupeň takového přídavného jména chápán jako neutrální, tedy stylistově bezpříznakový, v jiném kontextu může působit stylisticky neobratně. Například jestliže sportovec dosáhl během své kariéry několika vrcholných výkonů, pak jeden z nich bychom mohli nazvat v určitém kontextu *nejvrcholnějším*. Řekneme-li však, že *naš tým bude v příštích letech jedním z nejhlavnějších uchazečů o umístění na stupních vítězů*, mohli bychom stejně tak říci, že *naš tým bude jedním z hlavních uchazečů* a význam zůstane stejný, což ukazuje, že superlativ je tu zcela zbytečný.

zábavní - zábavný